

การผูกพัทธสีมา ผังลูกนิมิต

ฉาณพล ฤกษ์

“นิมิต” แปลว่า “เครื่องหมาย”

“ลูกนิมิต” ตามความหมายของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานหมายถึง “ลูกที่ทำกลมๆ ประมาณเท่าบาตร มักทำด้วยหินใช้ฝังเป็นเครื่องหมายเขตอุโบสถ”

ส่วนพจนานุกรมฉบับมติชนให้ความหมายว่า “ก้อนหินที่วางบอกเขตพัทธสีมาในการทำสังกรรม”

สรุปแล้ว “ลูกนิมิต” ก็คือ ลูกหินกลมๆ มีขนาดเท่าบาตรของพระสงฆ์ ที่ใช้ฝังเพื่อเป็นเครื่องหมายบอกให้ทราบว่า ตรงไหนเป็นเขตของอุโบสถหรือโบสถ์เพื่อให้พระสงฆ์ได้ใช้เป็นที่พักผ่อนสังกรรมนั่นเอง

เพราะคำว่า “นิมิต” แปลว่า “เครื่องหมาย”

อุโบสถ (อ่านว่า อุ-โบ-ส-ด) ถือเป็นอาคารที่สำคัญภายในวัดเนื่องจากเป็นสถานที่ที่พระภิกษุสงฆ์ใช้ทำ สังกรรม ซึ่งแต่เดิมในการทำสังกรรมของพระภิกษุสงฆ์จะใช้เพียงพื้นที่โล่งๆ ที่กำหนดขอบเขตพื้นที่สังกรรมโดยการกำหนดตำแหน่ง “สีมา” เท่านั้น แต่ในปัจจุบันจากการมีผู้มาอุปสมบทบรรพชามากขึ้น อีกทั้งภายในพระอุโบสถมักประดิษฐานพระประธานที่เป็นพระพุทธรูปองค์สำคัญๆ ทำให้มีผู้มาสักการะบูชา และร่วมทำบุญเป็นจำนวนมากพระอุโบสถ

จึงถูกสร้างขึ้นเป็นอาคารถาวร และมักมีการประดับตกแต่งอย่างสวยงามยังมีอีกมีหลายความหมาย คือ หมายถึงสถานที่ที่พระสงฆ์ ประชุมทำสังกรรมตามพระวินัย เช่นสวดพระปาติโมกข์ในวันพระทุกกึ่งเดือนขึ้น ๑๔ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำ และแรม ๑๔ ค่ำหรือ ๑๕ ค่ำ หรือ การอุปสมบทบรรพชาเป็นพระภิกษุ หรือการสวดเข้าอยู่ปริวาสกรรม ของพระภิกษุสงฆ์ หรือสังกรรมใดๆ ที่ต้องเกิดขึ้นในอุโบสถตามพระวินัยบัญญัติ เรียกตามคำวัดว่า อุโบสถาคาร บ้าง อุโบสถัคคะ บ้าง แต่เรียกโดยทั่วไปว่า โบสถ์

๑. การเข้าจำ คือการรักษาศีล ๘ ของอุบาสก อุบาสิกา ในวันขึ้นและแรม ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ เรียกว่า รักษาอุโบสถ และรักษาอุโบสถศีล

๒. วันพระหรือวันฟังธรรมของคฤหัสถ์ วันขึ้นและแรม ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ซึ่งเป็นวันที่คฤหัสถ์รักษาอุโบสถกัน เรียกว่า วันอุโบสถ

๓. วันที่พระสงฆ์ลงฟังพระปาติโมกข์ทุกกึ่งเดือน เรียกว่า วันอุโบสถ

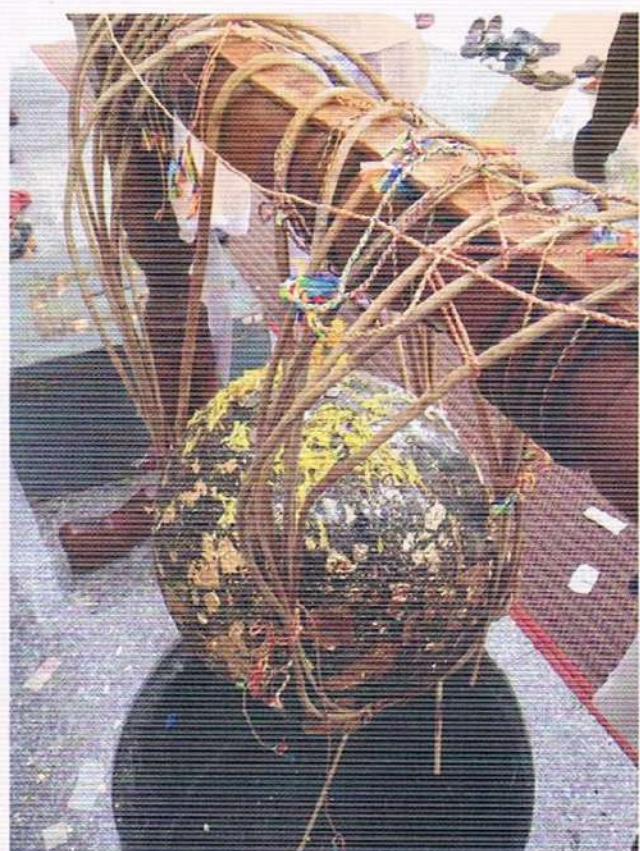
๔. การสวดพระปาติโมกข์ทุกกึ่งเดือนหรือทุกวันอุโบสถของพระสงฆ์ เรียกว่า การทำอุโบสถ

๕. โบสถ์ เป็นคำเรียกสถานที่สำหรับพระสงฆ์ใช้ประชุมกันทำสังกรรมตามพระวินัย เช่น สวดพระปาติโมกข์ให้อุปสมบท มีสีมาเป็นเครื่องบอกเขต คำว่า โบสถ์เป็นคำที่ใช้เฉพาะในพระพุทธศาสนา

๖. โบสถ์ เรียกเต็มคำว่า อุโบสถ หรือ โรงอุโบสถ ถ้าเป็นของพระอารามหลวงเรียกว่า พระอุโบสถ บางถิ่นเรียกว่า สีมา หรือ สิม

๗. โบสถ์ เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า เป็นเขตแดนที่พระเจ้าแผ่นดิน พระราชทานให้แก่สงฆ์เป็นพิเศษ เรียกว่าพระราชทาน วิสุทธคามสีมา

ก่อนที่จะมาเป็นโบสถ์ที่ถูกต้องตามพระวินัยจะต้องมีสังกรรมที่เรียกว่า ผูกสีมา หรือ ผูกพัทธสีมา ก่อน

มูลเหตุความเป็นมา

ในสมัยพุทธกาล เมื่อพระพุทธเจ้าทรงประกาศพระศาสนาและมีผู้มาขออุปสมบทบรรพชา เป็นพระสาวก พระพุทธองค์ทรงประทาน “เอหิภิกขุ” ให้ได้สำเร็จเป็นพระภิกษุสงฆ์ตั้งประสงค์ เมื่อมีพระภิกษุสงฆ์มากถึงจำนวน ๖๐ รูปเป็นพระสงฆ์สาวกในเวลาอันรวดเร็วทันนั้น พระพุทธองค์ทรงมีพระพุทธรูปประสงค์ให้พระภิกษุสงฆ์สาวกเหล่านั้น กระจายกันออกจาริกไปยังทิศต่างๆ เพื่อเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ จึงทำให้ผู้ที่ได้ฟังพระธรรมนั้นมีความเลื่อมใสศรัทธาประสงค์ที่จะขออุปสมบทบรรพชา เป็นพระสาวกมากขึ้น พระภิกษุสงฆ์สาวกเหล่านั้นก็จะนำผู้ที่ขออุปสมบทบรรพชาในพระพุทธศาสนา มาเข้าเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อทรงพระเมตตาประทานการอุปสมบทบรรพชาให้แก่ผู้มีจิตศรัทธาเหล่านั้น ซึ่งพระภิกษุสงฆ์สาวกที่ออกจาริกเผยแผ่พระธรรมคำสอนและพระพุทธศาสนาไปยังดินแดนต่างๆ นั้นต่างก็อยู่ห่างไกลจากที่พระพุทธองค์ทรงประทับอยู่ จึงทำให้การเดินทางกลับมาเข้าเฝ้าพระพุทธองค์เป็นไปด้วยความยากลำบาก

เมื่อเป็นดังนี้ พระพุทธองค์ทรงคำนึงถึงความลำบากของเหล่าพระสงฆ์สาวกในการเดินทาง พระองค์จึงทรงมีพระกรุณาธิคุณ โดยมีพระบรมพุทธานุญาตให้พระภิกษุสงฆ์สาวกเหล่านั้นทำการอุปสมบทบรรพชาให้กับผู้มีความเลื่อมใสศรัทธา โดยมีต้องสร้างความยุ่งยากลำบากในการนำผู้ที่ประสงค์จะขออุปสมบทบรรพชามาเข้าเฝ้าขอบรมพุทธานุญาตจากพระพุทธองค์ เป็นการลดขั้นตอนที่ยุ่งยากลำบากแก่เหล่าพระสงฆ์สาวก

และการที่พระภิกษุสงฆ์สาวกออกไปอยู่ห่างไกลจากพระพุทธองค์นั้น ประการหนึ่งนั้นก็เท่ากับห่างจากการฟังพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ ซึ่งในสมัยพุทธกาลนั้นพระธรรม พระวินัยต่างๆ ที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ให้พระสงฆ์สาวกปฏิบัติตามนั้นยังไม่มีมีการจดบันทึกรวบรวมไว้เป็นคัมภีร์ หรือรวบรวมเป็นพระไตรปิฎกจัดแยกหมวดหมู่ดังเช่นปัจจุบัน ดังนั้น พระธรรม พระวินัยต่างๆ นั้น จึงต้องอาศัยการจดจำท่องจำโดยการสวดสืบต่อๆ กัน เรียกว่าการสวดพระปาติโมกข์ อีกทั้ง เมื่อมีเหตุการณ์ใดที่พระสงฆ์สาวกจะต้องตัดสินใจร่วมกัน ให้พระสงฆ์ได้มีการปรึกษาหารือเพื่อแก้ปัญหา หรือทำกิจบางประการร่วมกัน ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงได้กำหนดให้พระสงฆ์ต้องประชุมร่วมกันหรือที่เรียกว่า ทำสังฆกรรม คือทำกิจของสงฆ์ให้สำเร็จลุล่วง เช่น การทบทวนพระธรรมวินัย ที่พระพุทธองค์ทรงกำหนดไว้ หรือเรียกว่า การสวดพระปาติโมกข์ การอุปสมบทบรรพชา หรือการบวชพระ การกรานกฐิน และการปวารณากรรม เป็นต้น โดยกำหนดให้ทำสังฆกรรม ในบริเวณที่กำหนดไว้เท่านั้น เพื่อมิให้ฆราวาสมายุ่งเกี่ยวกับกิจของสงฆ์ผู้ทรงศีลโดยเฉพาะ แต่เนื่องจากในสมัยต้นพุทธกาลนั้นพระภิกษุยังไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่งแน่นอน

แม้ต่อมาพระเจ้าพิมพิสาร มหาราชแห่งแคว้นมคธจะมีศรัทธาถวายพื้นที่สวนไผ่ของราชวงศ์ให้เป็นวัดแรกในพระพุทธศาสนา ชื่อ วัดเวฬุวัน ให้พระภิกษุสงฆ์โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นประธานได้อยู่อาศัย แต่ส่วนใหญ่ก็จะเป็นป่าตามธรรมชาติ ดังนั้น เมื่อพระสงฆ์ต้องจาริกไปยังที่ต่างๆ จึงทรงดำริให้หมายเอาวัดอุบาสกอย่าง เป็นเครื่องกำหนดเขตแดนขึ้น เรียกว่า การผูกสีมา ซึ่งคำว่า “สีมา” ที่แปลว่า “เขตแดน” ซึ่งพระพุทธองค์ได้กำหนดไว้มี ๘ ประการ และเรียกเครื่องหมายบอกเขตแดนนี้ว่า “นิมิต” แต่นิมิตเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่มิได้อยู่ตามธรรมชาติ ทำให้การกำหนดเขตแดนที่จะทำสังฆกรรมกำหนดสถานที่ประชุมสงฆ์ทำได้ยากและมักคลาดเคลื่อน เช่น หากใช้ต้นไม้เป็นสิ่งบอกเขต แต่เมื่อต้นไม้ล้มตายลง หรือหักโค่นจนตายไป ก็ทำให้เขตที่อาศัยต้นไม้เป็นสัญลักษณ์ก็จะคลาดเคลื่อนไป

ต่อมาจึงได้มีการพัฒนากำหนดนิมิตขึ้นใหม่อีกประเภทหนึ่งขึ้นแทน คือ เป็นนิมิตที่จัดสร้างหรือทำขึ้นเฉพาะ เช่น บุตบ่อน้ำ คูน้ำ สระน้ำ และก้อนหิน โดยเฉพาะก้อนหินเป็นที่นิยมกันมากเพราะทนทานและเคลื่อนย้ายได้ยาก ครั้นเมื่อเทคโนโลยีมีความก้าวหน้ามากขึ้นจึงได้มีการประดิษฐ์ก้อนหินให้เป็นลูกกลมๆ ประมาณเท่าบาทของพระสงฆ์ เป็นอย่างน้อย เป็นเครื่องหมายที่ค่อนข้างถาวรขึ้นแทนและเรียกกันว่า “ลูกนิมิต” ดังที่เราเห็นกันอยู่ในปัจจุบัน รวมถึงมีการเรียกเขตแดนที่ใช้ทำสังกรรมนี้ว่า “อุโบสถ หรือ โบสถ์” ซึ่งสมัยก่อนโบสถ์คงมีลักษณะตามธรรมชาติมากกว่าจะเป็นถาวรวัตถุเช่นปัจจุบัน และเมื่อมี “ลูกนิมิต” เป็นเครื่องหมายบอกเขต ต่อมาก็มีพิธีที่เรียกว่าการ “ฝังลูกนิมิต” ขึ้นด้วย

การขอพระราชทานวิสุงคามสีมา

ในปัจจุบันนี้ เมื่อมีการก่อสร้างอุโบสถขึ้นภายในวัดใด เมื่อการก่อสร้างใกล้จะแล้วเสร็จก่อนการทำสังกรรมเกี่ยวกับการกำหนดเขตแดนของอุโบสถหรือฝังลูกนิมิตนั้น ทางวัดหรือเจ้าอาวาสผู้มีอำนาจหน้าที่รับผิดชอบในวัดนั้นๆ ที่ได้จัดสร้างอุโบสถขึ้นใหม่จะต้องแจ้งการสร้างอุโบสถของวัดไปยังเจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะจังหวัด ซึ่งเจ้าคณะจังหวัดก็จะมีคณะพระภิกษุสงฆ์ที่ทำหน้าที่ตรวจสอบไปตรวจสอบอุโบสถที่จัดสร้างขึ้นใหม่ แล้วให้วัดทำหนังสือขอพระราชทานวิสุงคามสีมา ซึ่งหนังสือเอกสารที่นำแจ้งขอพระราชทานวิสุงคามสีมานี้ จะต้องผ่านขั้นตอนการตรวจสอบตามลำดับที่ได้กล่าวมา และแจ้งขนาดของอุโบสถให้ถูกต้องว่าอุโบสถมีพื้นที่ความสูง ความกว้าง ความยาวเท่าไร เมื่อเอกสารการขอพระราชทานวิสุงคามสีมาได้รับการจัดทำเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ก็ได้รับการอนุมัติรับรองไปตามลำดับขั้น ตั้งแต่เจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอเจ้าคณะจังหวัด และสำนักงานพระพุทธศาสนา จังหวัดที่วัดนั้นสังกัดอยู่ จนถึงสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาตินำเอกสารขอพระราชทานวิสุงคามสีมานำเสนอไปยัง

สำนักนายกรัฐมนตรี เพื่อท่านรัฐมนตรีที่รับผิดชอบงานทางพระพุทธศาสนารับรองอนุมัติ ต่อจากนั้นนำทูลสมเด็จพระสังฆราชทรงประทานอนุมัติ แล้วเสนอเพื่อนำความกราบบังคมทูลขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมาต่อไป ซึ่งขั้นตอนต่างๆ มีลำดับดังนี้

ปัจจุบัน การขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา มีขั้นตอนและวิธีดำเนินการตามที่ได้กำหนดไว้ในกฎกระทรวง ฉบับที่ ๑ (พ.ศ.๒๕๐๗) ออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ ดังนี้

๑. เจ้าอาวาสเสนอรายงานขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา ตามแบบ ต่อเจ้าคณะตำบลและเจ้าคณะอำเภอ
๒. เมื่อเจ้าคณะตำบลและเจ้าคณะอำเภอ เห็นสมควรให้นำปรึกษานายอำเภอ แล้วเสนอเรื่องและความเห็นไปยังเจ้าคณะจังหวัด
๓. เมื่อเจ้าคณะจังหวัดเห็นสมควรให้นำปรึกษาผู้ว่าราชการจังหวัด แล้วเสนอเรื่องและความเห็นไปยังเจ้าคณะภาค และสำนักงานพระพุทธศาสนาประจำจังหวัด
๔. เมื่อเจ้าคณะภาคเห็นสมควรแล้ว ให้ส่งเรื่องและความเห็นไปยังสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ
๕. เมื่อสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเห็นสมควรแล้ว จะได้นำเสนอไปยังสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ซึ่งเป็นหน่วยงานที่นำเรื่องกราบบังคมทูลพระกรุณาโปรดเกล้าฯ กราบทูลสมเด็จพระสังฆราชเพื่อทรงประทานอนุมัติ แล้วเสนอเพื่อนำเรื่องกราบบังคมทูลพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานวิสุงคามสีมาเพื่อนำลงประกาศในราชกิจจานุเบกษาขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมาต่อไป
๖. เมื่อพระราชทานวิสุงคามสีมาแก่วัดใดแล้ว ให้นายอำเภอท้องที่ที่วัดนั้นตั้งอยู่ดำเนินการปักหมวยเขตที่ดินตามที่ได้พระราชทานต่อไป

อนึ่ง ในการขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจะดำเนินการขอให้กับวัดที่มีคุณสมบัติครบถ้วน และส่งรายงานการขอรับพระราชทานมายังสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติปีละ ๖ งวด โดยจะรวบรวมรายชื่อวัดแล้วเสนอขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา ๒ เดือนต่อ ๑ งวด

การขอพระราชทานวิสุงคามสีมานั้น เพื่อขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต เพื่อถวายที่ดินบริเวณนั้นให้เป็นสิทธิของสงฆ์ ที่เรียกว่าขอ วิสุงคามสีมา คือ เขตแดนที่ได้พระราชทานแก่สงฆ์ เพื่อใช้เป็นที่ทำสังฆกรรม เป็นการแยกส่วนบ้านออกจากส่วนวัด ซึ่งคำว่า วิสุง แปลว่า ต่างหาก คาม แปลว่า บ้านการที่ต้องขอพระบรมราชานุญาตเพราะถือว่า พระมหากษัตริย์เป็นเจ้าของแผ่นดิน การจะกระทำการใดๆ บนพื้นแผ่นดินจึงต้องขอพระบรมราชานุญาตก่อน เมื่อมีพระบรมราชานุญาตพระราชทานที่ดินนั้นเป็นเขตพุทธาวาสแก่หมู่สงฆ์แล้ว ที่ดินที่พระราชทานนั้นก็เป็นที่ดินของพระพุทธศาสนา ซึ่งใครๆ จะทำการซื้อขาย จำหน่ายจ่ายโอนมิได้โดยเด็ดขาด ถือเป็นเขตพุทธาวาส คือ เป็นอาวาสหรือเขตแดนของพระพุทธเจ้าและพระพุทธศาสนา หรือสิทธิของพระภิกษุสงฆ์โดยถูกต้องสมบูรณ์

สีมา

สีมา แปลว่า เขต หรือ แดนสีมานั้น มีอยู่ ๒ ประเภท คือ

๑. พัทธสีมา คือ เขตที่สงฆ์กำหนดเอาเอง แปลว่า แดนที่ผูก
๒. อพัทธสีมา คือ เขตที่เขากำหนดไว้ตามปกติของบ้านเมือง แปลว่า แดนไม่ได้ผูก

นิมิต หรือ วัตถุที่ใช้เป็นเครื่องหมายเขตแห่งสีมา มี ๘ ชนิด คือ

๑. ภูเขา หรือ ปพฺพโต
๒. คีลา หรือ ปาสาณ
๓. ป่าไม้ หรือ วณ
๔. ต้นไม้ หรือ รุกฺโข
๕. จอมปลวก หรือ วมฺมิโก
๖. หนทาง หรือ มคฺโค
๗. แม่น้ำ คูน้ำ หรือ นที
๘. สระน้ำ หนองน้ำ หรือ อุทก

พัทธสีมา ๓ ชนิด(แต่ตามคัมภีร์มหาวรรคมี ๔ ชนิด) คือ

๑. ชัณฑสีมา คือ สีมาผูกเฉพาะโรงอุโบสถ
๒. มหาสีมา คือ สีมาผูกรอบวัด
๓. สีมาสองชั้น คือ สีมาที่มีชัณฑสีมาอยู่ภายในมหาสีมา
๔. นทีปารสีมา คือ สีมาที่สมมติตรอมฝั่งน้ำ

อพัทธสีมา ๓ ชนิด (หากนับสีมาสังกะเข้าด้วยมี ๔ ชนิด) คือ

๑. คามสีมา แดนบ้านที่ฝ่ายอาณาจักรจัดไว้
๒. สัตตพณฺดรสีมา เขตที่สงฆ์กำหนดขึ้นในป่าช้า ๗ อัปภันดร
๓. อุทกฺกเขปสีมา เขตแห่งสามัคคีชัยวัณน้ำสาต
๔. สีมาสังกะ สีมาที่คาบเกี่ยวปะปนกัน

สีมาสังกะ คือ การสมมติสีมาคาบเกี่ยวกัน เช่น การสมมติสีมาใหม่คาบเกี่ยวกับสีมาเดิม แต่สงฆ์ไม่รู้ว่าเป็นสีมาเดิม ทั้งไม่ได้ทำการสวดถอนก่อน สีมาใหม่ที่สมมติขึ้นนั้นย่อมวิบัติใช้ไม่ได้

การขอพระราชทานวิสุงคามสีมานั้น เพื่อขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต เพื่อถวายที่ดินบริเวณนั้นให้เป็นสิทธิของสงฆ์ ที่เรียกว่าขอ วิสุงคามสีมา คือ เขตแดนที่ได้พระราชทานแก่สงฆ์ เพื่อใช้เป็นที่ทำสังฆกรรม เป็นการแยกส่วนบ้านออกจากส่วนวัด ซึ่งคำว่า วิสุง แปลว่า ต่างหาก คาม แปลว่า บ้านการที่ต้องขอพระบรมราชานุญาตเพราะถือว่า พระมหากษัตริย์เป็นเจ้าของแผ่นดิน การจะกระทำการใดๆ บนพื้นแผ่นดินจึงต้องขอพระบรมราชานุญาตก่อน เมื่อมีพระบรมราชานุญาตพระราชทานที่ดินนั้นเป็นเขตพุทธาวาสแก่หมู่สงฆ์แล้ว ที่ดินที่พระราชทานนั้นก็เป็นที่อาศัยของพระพุทธศาสนา ซึ่งใครๆ จะทำการซื้อขาย จำหน่ายจ่ายโอนมิได้โดยเด็ดขาด ถือเป็นเขตพุทธาวาส คือ เป็นอาวาสหรือเขตแดนของพระพุทธเจ้าและพระพุทธศาสนา หรือสิทธิของพระภิกษุสงฆ์โดยถูกต้องสมบูรณ์

จากนั้น“การฝังลูกนิมิต” นี้ มีชื่อเรียกเป็นทางการอีกอย่างหนึ่งว่าการ “ผูกพัทธสีมา” ซึ่งก็แปลว่าเขตทำสังฆกรรมที่กำหนดตามพุทธาณุญาต โดยปัจจุบันจะเริ่มจากพระสงฆ์ประชุมพร้อมกันในอุโบสถหรือโบสถ์ เพื่อทำพิธีสวดถอน เพื่อให้แน่ใจว่ามีให้อาณาบริเวณที่จะกำหนดเป็นเขตแดนนี้ไปทับพื้นที่ที่เคยเป็นสีมาเดิมหรือสีมาเก่ามาก่อน หรือเป็นที่ที่มีเจ้าของครอบครองอยู่ก่อน เมื่อพระสงฆ์สวดถอนเป็นแห่งๆ ไปตลอดสถานที่ที่กำหนดเป็นเขตแดนทำสังฆกรรมแล้วว่า มีอาณาเขตเท่าใด โดยทั่วไป ลูกนิมิตที่ใช้ผูกสีมาจะมีจำนวน ๙ ลูก โดยฝังตามทิศต่างๆ

โดยรอบอุโบสถทั้ง ๔ ทิศ ละ ๑ ลูก และฝังไว้กลางอุโบสถอีก ๑ ลูกเป็นลูกเอก เมื่อจะผูกสีมาพระสงฆ์จำนวน ๔ รูป หรือจตุรารคสงฆ์ ก็จะเดินตรวจลูกนิมิตที่วางไว้ตามทิศต่างๆ โดยเริ่มตั้งแต่ทิศตะวันออกเป็นต้นไปเรียกว่า สวดทักษิณเวียนขวาไปจนครบทั้ง ๔ ทิศ หรือ ๔ ลูกนิมิต จนครบทุกทิศและมาจบที่ทิศตะวันออกอีกครั้ง เพื่อให้แนวนิมิตบรรจบกันเป็นสี่เหลี่ยมหรือวงกลม เมื่อสวดทักษิณิตจบแล้ว ก็จะกลับเข้าไปประชุมสงฆ์ในอุโบสถ และสวดประกาศสีมาอีกครั้ง หลังจากนั้นก็จะทำการตัดลูกนิมิตลงหลุมเพื่อกลบ แล้วสร้างเป็นทุ่มหรือก่อเป็นฐานตั้งใบสีมาต่อไปซึ่งใบสีมานี้จะถูกต้องหรือตั้งครอบอยู่บนลูกนิมิตที่ถูกฝังอยู่ภายใต้พื้นดิน ซึ่งที่เป็นดังนี้ก็อาจเพื่อให้เป็นที่สังเกตได้ง่ายว่าสถานที่ตรงบริเวณใดเป็นที่ประดิษฐานลูกนิมิตไว้ภายใต้เพื่อให้รู้เขตแดนของวิสุงคามสีมาที่เป็นลูกนิมิตฝังอยู่ให้สังเกตได้ชัดเจนและง่ายขึ้น และใบเสมานั้นก็ถูกประดิษฐ์ขึ้นตามแต่ช่างจะออกแบบให้สวยงามโดยนำนิมิตหมายเอาสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนามาประดิษฐ์เป็นลวดลายของใบเสมา เช่น เครื่องหมายธรรมจักร สัญลักษณ์กวางหมอบหรือรูปเทวดา

ความหมายของลูกนิมิตทั้ง ๙ ลูก

ลูกนิมิตทั้ง ๙ ลูกนั้นจำนวน ๑ ลูก ซึ่งถือเป็นนิมิตเอกนั้นจะตั้งอยู่กลางอุโบสถเพื่อถวายการบูชาพระพุทธเจ้า ส่วนจำนวน ๘ ลูก ถูกจัดให้อยู่ตามทิศต่างๆ โดยรอบอุโบสถ ซึ่งทิศที่อยู่รอบอุโบสถนั้นเรียกว่าทิศทั้ง ๘ มีความหมายที่เป็นมงคล คือ เพื่อเป็นสัญลักษณ์หรือองค์แทนพระอรหันต์สาวก และเพื่อเป็นการบูชาพระอรหันต์สาวกผู้ใหญ่ประจำทิศ หรืออีกนัยหนึ่งนั้นเป็นองค์แทนพระอรหันต์สาวกที่รักษาอุโบสถหรือเขตพุทธาวาสของพระพุทธเจ้า และเป็นการบูชาเทพนพเคราะห์ทั้ง ๙ ให้เกิดบุญและสิริมงคลแก่ตัวเองและครอบครัว โดยแต่ละลูกมีความหมายดังนี้

๑. นิมิตลูกเอก เป็นลูกที่มีความสำคัญมาก ถือเป็นประธานของลูกนิมิตทั้งหมด ฝังไว้บริเวณใจกลางอุโบสถหรือบางท่านเรียกว่า สะดือโบสถ์ ก็มี รายล้อมด้วยลูกนิมิตอีก ๘ ลูก เป็นการถวายการบูชาพระพุทธเจ้าผู้เป็นพระบรมศาสดาเอกของพระพุทธศาสนาผู้เป็นพระประมุขแห่งสงฆ์ เป็นการอัญเชิญและบูชาพระเกตุเทพผู้คุ้มครองสถานที่ส่วนกลางของอุโบสถ

๒. ทิศตะวันออก (ทิศบูรพา) ลูกที่อยู่ด้านหน้าของอุโบสถ ถือเป็นลูกบริวารที่มีความโดดเด่นเป็นพิเศษเป็นลูกแรกที่ต้องเริ่มนับ ยกเว้นลูกกลางสะดือโบสถ์ ดังนั้น จึงเปรียบนิมิตลูกนี้เหมือนปฐมสาวก หรือพระสาวกองค์แรกของพระพุทธเจ้า คือ พระอัญญาโกณฑัญญะ พระอัครสาวกผู้ได้รับยกย่องว่าเป็นเอกทัศคະผู้รู้ราตรีกาลนาน คือ มีความรู้มาก ผ่านโลกมามาก เนื่องจากท่านเป็นผู้เดียว ที่เมื่อยังเป็นดาบสที่ทำนายพระราชกุมารคือพระพุทธเจ้า เมื่อมีพระประสูติกาล และทำนายว่าพระองค์จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และพระดาบสก็เฝ้ารอการบรรพชาของพระองค์ เพื่อจะได้ออกบวชตามพระองค์ และถวายตัวเป็นพระอัครสาว การฝังลูกนิมิตไว้ด้านทิศตะวันออกเพื่อเป็นการบูชาพระอัญญาโกณฑัญญะ เป็นการอัญเชิญและบูชาพระจันทร์ เทพผู้คุ้มครองสถานที่ส่วนด้านหน้าของอุโบสถ

๓. ทิศตะวันออกเฉียงใต้ (ทิศอาคเนย์) หรือด้านหน้าฝั่งขวาของอุโบสถ การฝังลูกนิมิตไว้ทางทิศนี้ เพื่อบูชาพระมหากัสสปะเถระ พระอัครสาวกผู้ได้รับการยกย่องว่าเป็นเอกทัศคະผู้ทรงธุดงค์คุณ ซึ่งต่อมาได้เป็นประธานสงฆ์ทำสังคายนา เป็นการอัญเชิญและบูชาพระอังคารเทพผู้คุ้มครองสถานที่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของอุโบสถอีกองค์หนึ่ง

๔. ทิศใต้ (ทิศทักษิณ) เป็นลูกนิมิตที่อยู่ด้านขวาของอุโบสถ เป็นการบูชาพระสารีบุตร พระอัครสาวกฝ่ายขวา พระอัครสาวกผู้ได้รับการยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะผู้เลิศในทางปัญญา เป็นการอัญเชิญและบูชาพระพุทธรูปผู้คุ้มครองสถานที่ด้านทิศใต้ของอุโบสถ

๕. ทิศตะวันตกเฉียงใต้ (ทิศหรดี) หรือทิศด้านหลังฝั่งขวาของอุโบสถ การฝังลูกนิมิตทางด้านทิศนี้เพื่อบูชาพระอุบาลีเถระ พระอัครสาวกผู้ได้รับการยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะผู้เลิศในทางวินัย และเป็นการอัญเชิญและบูชาพระเสาร์ ซึ่งเป็นเทพหนึ่งในพเคราะห์ทั้ง ๙ คือ เทพผู้ดูแลคุ้มครองสถานที่ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของอุโบสถ

๖. ทิศตะวันตก (ทิศประจิม) เป็นลูกนิมิตที่ฝังอยู่ด้านหลังของตัวอุโบสถ เป็นสัญลักษณ์หรือเครื่องหมายของเงา ซึ่งเปรียบได้กับพระเถระที่เป็นพุทธอุปัฏฐาก คอยเฝ้าติดตามดูแลปฏิบัติรับใช้พระพุทธรองค์เหมือนเงาตามตัว ดังนั้น การฝังลูกนิมิตทางทิศนี้ เพื่อเป็นการบูชา พระอานนท์เถระ พระอัครสาวกผู้ได้รับการยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะผู้เลิศในทางพหูสูตรและเป็นมหาพุทธอุปัฏฐากแต่พระพุทธเจ้า และอัญเชิญบูชาพระพุทธรูปที่ เทพคุ้มครองทิศตะวันตก

๗. ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ (ทิศพายัพ) การฝังลูกนิมิตที่ฝังอยู่ด้านหลังฝั่งซ้ายของอุโบสถทางด้านทิศนี้เป็นการบูชา พระอัมพปทีเถระ พระอัครสาวกผู้ได้รับการยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะผู้เลิศในทางลาภสักการะและรูปร่างท้วมเป็นพระอรหันต์องค์ที่ ๑๐ ของโลก และเป็นสหาย ๑ ใน ๔ ของพระยสะกุลบุตรอีกทั้งเป็นบุตรของนางสุชาดา ผู้ถวายข้าวมธุปายาสในวันก่อนที่พระพุทธเจ้าจะได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ และอัญเชิญบูชาพระราหู ซึ่งเป็นเทพประจำทิศนี้

๘. ทิศเหนือ (ทิศอุดร) ลูกนิมิตที่ฝังทางด้านทิศนี้ถือเป็นลูกที่มีความสำคัญอีกลูกหนึ่ง ซึ่งอยู่ด้านซ้ายของตัวอุโบสถ เพื่อเป็นการบูชา พระมหาโมคคัลลานะ พระอัครสาวกฝ่ายซ้ายของพระพุทธเจ้า ผู้ได้รับการยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะผู้เลิศในทางแสดงฤทธิ์ และอัญเชิญบูชาพระศุกรเทพคุ้มครองรักษาประจำทิศนี้

๙. ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ (ทิศอีสาน) ลูกนิมิตที่ฝังอยู่ด้านหน้าฝั่งซ้ายของอุโบสถทางทิศเหนือนี้เป็นสัญลักษณ์แห่งความผูกพัน มีผลทางด้านจิตใจ ถือเป็นทิศสุดท้าย เพื่อเป็นการบูชา พระราหูเถระ ซึ่งเป็นพระโอรสของเจ้าชายสิริธัตถะ พระอัครสาวกผู้ได้รับการยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะผู้เลิศในทางการศึกษา และอัญเชิญบูชาพระอาทิตย์เทพผู้คุ้มครองรักษาประจำทิศ

อานิสงส์ของการฝังลูกนิมิต

ด้วยเหตุที่ในสมัยก่อน การที่จะสร้างอุโบสถได้หลังหนึ่งๆ หรือแม้จะซ่อมแซมอุโบสถเก่าให้สวยงามขึ้นมิใช่เรื่องง่ายๆ และต้องใช้ระยะเวลานานมาก ดังนั้น จึงเชื่อกันว่า หากใครได้มีโอกาสทำบุญ “ฝังลูกนิมิต” หรือว่าได้ร่วมสร้างอุโบสถไว้ในพระพุทธศาสนาเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา คือ การบูชาคุณของพระพุทธเจ้า และเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาให้พระได้ใช้ทำสังฆกรรมนั้น จะมีอานิสงส์ถึง ๖ ประการด้วยกัน คือ

๑. ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บทุกชาติ ปราศจากอุปัทวเหตุทั้งหลาย
๒. ไม่เกิดในตระกูลต่ำ
๓. หากเกิดในมนุษย์โลก ก็จะเป็นท้าวพระยามหากษัตริย์
๔. หากเกิดในเทวโลก ก็จะเป็นท้าวสักกเทวราช

๕. จะสมบุรณ์ด้วยทรัพย์สินเงินทอง มีผิวพรรณผ่องใส

๖. มีอายุยืนนาน

นอกจากนี้ ในพิธีผูกพัทธสีมาปิดทองฝังลูกนิมิตนั้นนิยมจะใส่สมุด ดินสอ เข็ม และด้าย เป็นต้น ลงไปในหลุมที่ฝังลูกนิมิตด้วย ทั้งนี้เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นนิมิตหมายแห่งความเป็นสิริมงคลแก่ผู้ได้สร้างบุญ ซึ่งขอนำมาอธิบายโดยสังเขป ดังนี้

เข็ม หมายถึง ความเป็นผู้มีปัญญา สามารถรู้แจ้งแทงตลอดอย่างทะลุปรุโปร่ง

ด้าย หมายถึง ความเป็นผู้มีอายุยืนยาวตราบเท่าอายุขัย

รูป หมายถึง พระคุณของพระพุทธเจ้า ๓ ประการ คือ พระบริสุทธิคุณ พระปัญญาธิคุณและพระมหากรุณาธิคุณที่เราทั้งหลายน้อมรำลึกถึงอยู่ รูปจึงเป็นสัญลักษณ์แห่งการบูชาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

เทียน หมายถึง พระธรรมอันแสดงถึงความสว่างไสวประดุจดังประทีปส่องสว่าง ฉะนั้น เทียนจึงเป็นสัญลักษณ์แห่งการบูชาพระธรรม

ดอกไม้ หมายถึง ความสวยงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ดอกไม้จึงเป็นสัญลักษณ์แห่งการบูชาพระสงฆ์ ซึ่งดอกไม้หลากสีล้วน เมื่อนำมาใส่แจกันจัดเป็นดอกไม้จึงทำให้เกิดความสวยงาม อุปมาดังหมู่งสงฆ์ที่มาจากต่างตระกูล ต่างครอบครัวเมื่อมาอยู่ร่วมกันในร่มพระพุทธศาสนาแล้วก็ก่อให้เกิดความงดงามอย่างยิ่ง

แผ่นทอง หมายถึง ธรรมดาราว่า ทองคำ เป็นคุณชาติที่สูงค่าที่นำมาปิดองค์พระ ลูกนิมิต ช่อฟ้า เป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงความยกย่อง เชิดชูบูชาด้วยใจที่สูงส่ง ผลานิสงส์ย่อมอำนวยผลให้ได้ผลสำเร็จในสิ่งที่เป็นความงาม โดยประการทั้งปวง

สมุด,แผ่นกระดาษ ดินสอ สำหรับจดบันทึกจารึกสิ่งต่างๆ ไว้ หมายถึง ความเป็นผู้ทรงจำดี ไม่มีหลงลืมเลื่อนอันที่จริงแล้ว “การฝังลูกนิมิต” เพื่อกำหนดเขตทำสังฆกรรม หรือปัจจุบันก็คือ การกำหนดเขตที่เป็นอุโบสถนั้น เป็นกิจของสงฆ์โดยเฉพาะ ภรรยาหรือชาวบ้านไม่ได้เกี่ยวข้องแต่อย่างใด แต่เนื่องจากปัจจุบันอุโบสถมีเพียงแต่จะเป็นสถานที่ที่สงฆ์ใช้ทำสังฆกรรมเท่านั้นแต่ยังเป็น ศาสนสถานที่พุทธศาสนิกชนใช้เป็นที่พักผ่อนพิศกรรมอื่นๆ ด้วยอีกทั้ง ไม่ว่าจะสร้างหรือซ่อมแซมอุโบสถขึ้นใหม่จำเป็นต้องมีการผูกสีมาใหม่ทุกครั้ง ดังนั้นทางวัดต่างๆ จึงมักจะประกาศเชิญชวนให้พุทธศาสนิกชนได้มาทำบุญสร้างกุศลเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต และยังเป็นการยกย่องบูชาพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ อีกด้วย